

Erik Bindervoet en Robbert-Jan Henkes

Uit de werkplaats

Erik Bindervoet (1962) en Robbert-Jan Henkes (1962) studeerden beiden geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam en leerden elkaar in 1982 kennen tijdens de bezetting van een universiteitsgebouw. Samen met Frans Bakker begonnen ze het tijdschrift Platform, ‘een onregelmatig maar geregeld verschijnend literair-maritiem-filosofisch tijdschrift voor expliciete lyriek, poëzie, vertalingen, tekeningen en kennisvelden die in de belangstelling staan’, oorspronkelijk opgericht om commentaar te leveren op de gebeurtenissen tijdens die bezetting, maar al gauw met bijdragen van heel andere aard. Later publiceerden ze in Hollands Maandblad en Filosofie Magazine. Samen vertaalden ze onder meer Finnegans Wake, Ulixes en Zelfportret van de kunstenaar als jonge man van James Joyce, Hamlet en King Lear van Shakespeare en de songteksten van Bob Dylan en The Beatles. Ook vermaken ze al jaren hele en halve zalen met hun vertaalrevue. Naar aanleiding van Dublinezen, hun vertaling van Joyce’ eersteling Dubliners, de kiem waaruit al diens andere werk is gegroeid, boden zij VertaalVerhaal een kijkje in hun werkplaats. ‘Ja, je hebt gelijk, context zou best leuk zijn,’ schreven ze desgevraagd nadat VertaalVerhaal bijgaande notities had ontvangen, ‘maar daar hebben we het boek voor, een nieuwe verse vertaling. Juist zonder die context is het leuk om te zien wat vertalers zich allemaal afvragen en opzoeken. Daar gaat het juist om. Als het bevreemdend werkt, des te beter, en als het nieuwsgierig maakt, nog eens te meer des te beterder.’ De titel is een buiging naar de serie ‘Krullen uit de werkplaats’ van Marko Fondse, integraal beschikbaar als eerste e-boek van VertaalVerhaal. De ‘nieuwe verse vertaling’ Dublinezen verscheen bij Athenaeum – Polak & Van Gennep. In 2017 ontving Robbert-Jan Henkes voor zijn bloemlezing Bij mij op de maan. Een keuze uit de Russische kindergedichten vanaf de zeventiende eeuw de Filter Vertaalprijs.

Uit de werkplaats

Uit de werkplaats van de vertalers

Titel. *Dublinezen*. Waarom Dublinezen? In een brief aan Grant Richards (lang de beoogde uitgever, en uiteindelijk ook, na veel vijven en zessen en omwegen, inderdaad de uitgever), van 15 oktober 1905, schrijft Joyce: ‘Volgens mij heeft tot nu geen enkele schrijver Dublin aan de wereld gepresenteerd. Het is duizenden jaren lang een Europese hoofdstad geweest, het heet de tweede stad van het Britse Keizerrijk te zijn en het is bijna drie keer zo groot als Venetië. Bovendien, als gevolg van omstandigheden waar ik hier niet in bijzonderheden op in kan gaan, lijkt de uitdrukking ‘Dubliner’ me iets te betekenen en ik vraag me af of hetzelfde gezegd kan worden over woorden als ‘Londenaar’ en ‘Parijzenaar’, die allebei als boektitels zijn gebruikt. Nu en dan zie ik van uitgevers aankondigingen van boeken over Ierse onderwerpen, en daarom denk ik dat mensen genegen zijn te betalen voor de bijzondere geur van bederf die, naar ik hoop, over mijn verhalen hangt.’ Ook Flann O’Brien probeerde begin jaren veertig het concept ‘The Dublin Man’ te omschrijven. Was het zijn taalgebruik, en het feit dat hij ‘furenal’ voor ‘funeral’ zei en ‘stilumants’ voor ‘stimulants’? Was het zijn stoïcisme dat alleen geschokt kon worden door zinloze bagatellen? (‘Dat hij mijn huis in brand stak kon ik nog velen, maar dat hij daarbij de melkfles brak, nee.’) Was het zijn eeuwige jeugd en regeneratie omdat niemand ooit een Dublinees was tegengekomen die een Dublineze opa had? ‘Ontworteld en ontheemd sterft de Dublinees en wordt eeuwig miraculeus herboren.’ De pogingen bleven vruchteloos. (Flann O’Brien, *The Hair of the Dogma*, blz. 14-19) Vandaar *Dublinezen* en niet *Dubliners*. (*Dublinaren* had ook gekund.)

De zusters

verduisterd rolgordijn, in het origineel darkened blind. Niet een gesloten gordijn, anders had er closed curtain gestaan. Auf dem verdunkeltem Rouleau vertaalt Harald Beck, les stores assombris Jacques-Paul Raynaud. Blinds zijn rolgordijnen of vensterblinden, dat wil zeggen luiken, en in beide betekenissen komen ze in *Ulysses*, als blinden (*Ulixes*, blz. 106 en 107), rolgordijnen (*Ulixes*, blz. 597) en als vensterblinden (*Ulixes*, blz. 802). Hier zijn het neergelaten rolgordijnen zoals de hoofdpersoon ze beschrijft.

ijdele woorden: vergelijk Mattheüs 12:36-37: Van elk ijdel woord, dat de mensen zullen spreken, zullen zij rekenschap geven op de dag des oordeels, want naar uw woorden zult gij gerechtvaardigd worden, en naar uw woorden zult gij veroordeeld worden. (Het Nederlandsch Bijbelgenootschap, Amsterdam, 1972)

de Euclides: vergelijk *Kort onderricht van de voornaamste mathematische schriften* van Christian Friedrich Wolff, in de vertaling van Joan Christoffel van Sprögel (Amsterdam, 1739): ‘Wat er in de Euclides ontbreekt, omtrent de Cirkel-Kloot en

Cylinderrekening dat heeft Archimedes in zijne 2 Boeken *de Sphaera & Cylindro*, en het boekje *de Dimensione Circuli* vervult [...]

hem hoog had zitten, in het origineel: had a great wish for him, een hiberno-englische uitdrukking, zie P.W. Joyce, *English as we speak it in Ireland* (Londen/Dublin, 1910, blz. 351): ‘Wish; esteem, friendship:—“Your father had a great wish for me,” i.e. held me in particular esteem, had a strong friendship. (General.) In this application it is merely the translation of the Irish *meas*, respect:—Tá meás mór agum ort; I have great esteem for you, I have a great wish for you, I hold you in great respect.’

rozenkruisertje: een dromertje, een zweverig type, met een zweem van heilig boontje en Stijve Jezus.

de vliegenkast, the safe: ‘voorloper van onze hedendaagse koelkast. De kast stond in een onverwarmde, koele ruimte waarbij de deur was afgedekt met een fijnmazig vliegengaas. ... In ons klimaat kan de vliegenkast vanaf oktober t/m maart gebruikt worden om etenswaren koel te bewaren, zodat de koelkast ongeveer een half jaar uitgeschakeld kan worden. (www.ecologieforum.eu)

onkrachtdadig, inefficacious. Wellicht afgeleid van de krachtdadige genade (*gratia efficax*), o.a. terug te vinden bij Augustinus; zie ook: *Dubliners, An Illustrated Edition*, blz. 4: ‘Here, as often in these first three stories, the young narrator seems to be using words to impress. He may have got the word from the theological concept of Efficacious Grace: God always offers the sinner Sufficient Grace, but only contrition determines its efficacy.’

Freeman's General: Eliza bedoelt de *Freeman's Journal*, de Dublinse krant waarin de overlijdensadvertentie stond. En de krant waarvoor advertentiecolporteur Leopold Bloom werkt in *Ulysses*.

Een ontmoeting

Nauwelijks was de dag aangebroken: standaardbegin van verschillende episodes in Julius Caesars *Gallische Oorlog (De Bello Gallico)*.

borstwering, coping: Harald Beck: Brüstung, balustrade, borstwering, in het woordenboek: coping: muurkap, muurafdekking, dekplaat; (dak)vorst. Of is het kort voor ‘coping stone’, sluitsteen; deksteen? Regel 63: “the canal bridge”, met de nuttige noot: “A bridge over the Royal Canal in northeast Dublin” - maar welke brug? Gifford zegt de Newcomen Bridge. Vandaar ook ‘firstcomer’, wellicht een schoolwoord voor de eerste die op de plek van afspraak zou komen (‘eerste aankomer’), op de Nieuwkomersbrug, die niet met name wordt genoemd. Zie Google street view: het zal wel gewoon de brugleuning zijn. En de leuning is van graniet, dus borstwering (is balustrade) is oké.

Arabiën

Arabiën, in het origineel: *Araby*, een oud Engelse naam voor Arabia, vandaar het oud Nederlandse Arabiën, vergelijk bijvoorbeeld *A New English and Dutch Dictionary*, door John Holtrop, 1801, blz. 1017: ‘Groot land in Aziën, verdeeld in ’t Gelukkig Arabiën, ’t Steenachtig Arabiën en Woest Arabiën.’

De North Richmondstraat was een doodlopende en dus rustige straat [...]: vertaalprobleem! In het origineel staat: North Richmond Street, being blind, was a quiet street [...]. Het verhaal wordt in de verleden tijd verteld, maar de North Richmondstraat loopt nog steeds dood. En *Dubliners* is zeker geen reisgids, maar ook geen uit de duim gezogen fictie zonder verknopingen met de realia van alledag. Vergelijk ook *Een pijnlijk geval*, blz. XX: Op de eenzame weg die van de Parkpoort naar Chapelizod voert vertraagde hij zijn pas. (On the lonely road which leads from the Parkgate to Chapelizod he slackened his pace.)

De souterraingangen, the areas, de voor Britse huizen typerende uitgespaarde ruimte voor het souterrain, op kelderniveau. Niet te verwarren met het voortuintje (Rein Bloem), het keldergat (Rein Bloem, revisited) of het souterrain zelf (Vandenbergh, Claes en Nys, Bindervoet & Henkes t/m vierde druk). Zie Jacob Israël de Haan, *Pijpelijntjes*, waar we het woord in het wild aantreffen:

Op de gang riep Sam naar beneden het doffende souterraingat in:

- Juffrouw Meks kom u effe bij m’neer Driesse boven?
- Bij m’neer Driesse... ja... ik kom dadelijk, even m’n bloessie andoen.’

ochtend aan ochtend: vergelijk 2 Kronieken 13:11: ‘als reukwerk brengen zij aan de Ene opgangsgaven, ochtend aan ochtend en avond aan avond, kruidenwierook en een rangschikking van brood op de zuivere tafel, om ook de gouden luchter en haar lampen avond aan avond aan te steken, want wij bewaken wat de Ene, God-over-ons, te bewaken geeft, – en gij hebt hem verlaten! –’ (Naardense bijbel)

een mens is geen aardappel, all work and no play makes Jack a dull boy. Deze gevleugelde uitdrukking komt voor in *The Shining* van Stanley Kubrick, en wordt dan wel vertaald als ‘Van alleen werken wordt Jack een saaie jongen’. (De betreffende befaamde scène uit *The Shining* is overduidelijk op *Dubliners* geïnspireerd, zoals trouwens het hele werk van Stanley Kubrick, maar dat ter zijde.) Andere vertalingen: de boog kan niet altijd gespannen zijn; na gedane arbeid is het goed rusten dan wel toeven, ’t is een slecht dorp waar ’t niet eens in ’t jaar kermis is (‘waar het nooit kermis is’ heeft Rein Bloem in onze eerdere redactie); er is geen kapelleken of er is eens in ’t jaar kermis (*Het Juiste Woord* bij rust, ontspannen); een mens is geen aardappel (*Het Juiste Woord* bij vermaak, ontspanning); na spanning ontspanning.

kwelling en woede, anguish and anger. Andere mogelijkheden voor de alliteratie en/of assonantie: kwetsuur en kwaadheid; wee en woede; smart en gramschap.

Eveline

placht hen vaak, used often. Lijkt niet echt correct, maar wordt toch heel vaak gebruikt, als we het internet mogen geloven. Verderop in dezelfde zin: het veld uit binnen te jagen. In het origineel: hunt them in out of the field. Hier is het Eveline-principe aan het werk, ook wel het ome Charles-principe, zie het nawoord.

Derevaun Seraun: betekenis onbekend. Pseudo-Iers? Er zijn heel veel verschillende theorieën in omloop – en elke Joyceaan die de naam waard is heeft wel een theorie en als zodanig een onderdeel van de Joyceaanse gezelschapsspelenindustrie voor de lange winteravonden. Wellicht waren het de laatste woorden die de moeder van Joyce sprak op haar sterfbed, wellicht betekent het ‘het eind van plezier is pijn’, maar het zou ook kunnen beteken ‘vaarwel aan de witte eikenbossen’, of ‘mijn eigen kleine kleintje, pak mijn hand’. Of is het slecht Frans? ‘Devrons serons’, we moeten zijn wat we zullen zijn? En dat is nog maar het topje van de ijsberg. Gelukkig zijn wij geen Joyceanen.

Na de race

progressief nationalist, advanced nationalist. Zie M.J. Kelly, *The Fenian Ideal and Irish Nationalism, 1882-1916*, blz. 7: ‘In general, however, “advanced nationalist” provides a useful umbrella term for activists whose aspirations were more radical than the official aims of the Irish parliamentary party, and although the phrase suggests teleological assumptions, it is more satisfactory than the politically loaded ‘extremist’ which implies sympathy for political violence.’

om hoog in te zetten, to play fast and loose. Alle woordenboeken zeggen weer wat anders: *Cambridge Idioms Dictionary*, 2006: 1) to treat something or someone without enough care Like many film-makers, he plays fast and loose with the facts to tell his own version of the story. *Cambridge Dictionary of American Idioms*, 2003: play fast and loose with something: to treat something without enough care or attention The film is very entertaining even though it plays fast and loose with the historical facts. 2) to behave recklessly, irresponsibly, or deceitfully toward someone or something, such as acting in a manner that contradicts conventions or guidelines 3) a): in a reckless or irresponsible manner played fast and loose with the public purse strings – Paul Stuewe b): in a craftily deceitful way manipulated evidence ... and played fast and loose with the truth – C.V. Woodward. Dus: om het niet zo nauw te nemen; alles op het spel te zetten; risico te nemen; het erop aan te laten komen; gevaarlijk spel te spelen; met vuur te spelen; alles op alles te zetten; hoog in te zetten – als de spelmetafoor maar behouden blijft.

rijkelijk onder invloed, under generous influences. Unter stimulierenden Einflüssen vertaalt Harald Beck. Uitbreiding van het gebruikelijke alcoholische under the influece, onder invloed. Andere mogelijkheden: met deze genereuze stimulantia, onder deze rijkelijke invloeden.

een wagen, a car. Is het een automobiel of een rijtuig, of een wagon, tramstel? Hélène du Pasquier heeft 'auto', Harald Beck: 'Wagen'.

verwarde hij zijn kaarten, mistook his cards, verwechselte die Karten (Harald Beck). Het kan ook figuurlijk zijn. Maar waarschijnlijk is het letterlijk: hij 'mistakes' zijn 'card' voor een andere: hij dacht dat het een schoppen heer was, en daarop heeft hij geboden, stom, want het was een ruiten tien. Of het is dat hij misgrijpt naar zijn kaarten en ze laat vallen met de plaatjes boven.

Twee galanteriken

dat spant de kroonkurk, that takes the biscuit. Geen vaste, staande of vaststaande uitdrukking: Google book search vindt het slechts twee keer tussen 1900 en 1914, een keer in een advertentie, 'the car that takes the biscuit! a fancy tin for motorists. Messrs. Macfarlane, Lane, and Co' en een keer in *The Sorcery Club* van Elliot O'Donnell uit 1912: "Well!, Gladys ejaculated, "of all the beastly cads I have ever seen he fairly takes the biscuit. What colossal cheek! The idea of his coming here and speaking to us like that! Can't we prosecute him, Father?" "Hardly!" John Martin replied ...' Dat spant de kroon, dat is het toppunt, maar dan er wat mee doen, want wat Lenehan zegt (ook in *Ulysses*) is een vervorming, een opleuking van *That takes the cake*. Nu is de vraag (te laat): waren er al kroonkurken in 1904? Antwoord: wel degelijk: die is uitgevonden in 1898! (Maar flesjes bier werden in de tijd van Dubliners nog doorgaans met kurken afgesloten, zie *Klimopdag in de bestuurskamer*.) Maar Lenehan was wel iemand die graag zou pronken met zijn achteloos opgedane kennis van nieuwerwetsigheden in ruil voor een biertje, zoals de kroonkurk.

curaat, curate: in het Hiberno-Engels niet alleen de standaardbenaming voor een hulpje in de kerk, maar ook voor een hulpje in de kroeg.

stroken met tips voor paardenrennen, racing tissues. John Simpson van de *Oxford English Dictionary*, vertelt: 'Naar het schijnt waren de oorspronkelijke 'tissues' stroken vloeipapier (met daarop heet-van-de-naald informatie voor de gokkende gemeente) die door verkenners op een renbaan of in de stallen werden geprepareerd en stante pede per postduif naar een telegraafkantoor of drukker werden gevlogen om te worden verspreid onder de abonnees. Dat konden bookmakers zijn, clubs of privépersonen. Zelfs als er geen postduiven in het spel waren, heetten de stroken 'tissues', net als het telegraafpapier waarop de tekst werd gedrukt bij de ontvanger om te worden doorgegeven aan de drukker.' (www.jjon.org/joyce-s-environs/tissues). Dus geen 'bookmakerpraktijken' (Rein Bloem) of 'tips voor paardenrennen' (Rein Bloem met behulp van ondergetekenden) maar de publicaties zelf.

die kent de kneepjes van het vak, she's up to the dodge. Ze weet wat ze doet, ze is niet van gisteren, ze kent de foefjes, laat haar/die maar schuiven. Die weet er wel raad mee. Ze weet hoe ze zwangerschap kan vermijden (is de implicatie).

zoals de Florentijnen doen. Tamelijk absurde en pedante toevoeging. Of zou dit *common knowledge* geweest zijn onder de Dublinezen van die dagen? Kennelijk zouden Florentijnen de naam zo aspireren dat de naam ging klinken als Khorly, Horley, of misschien zelfs Whorely.

een vrolijke, lustige Lothario, a gay Lothario. Van het woordenboek mag je het vertalen als een Don Juan. Misschien een vrolijke Valmont? (uit *Les Liaisons dangereuses*)? Of toch, zoals Harald Beck het heeft, ein frecher Casanova?

verrekt gesloten op dat punt, damn close on that point. Harald Beck: ziemlich zugeknöpft, terughoudend, gereserveerd, *cagey*, behoedzaam, achterdochtig. Yra Fernandez: elles sont diablement serrées. Uncommincative, *Dubliners Illustrated*, blz. 45.

afsnijden, get inside me. Met andere woorden: een loer draaien, was je soms wat van plan, ausbooten = afschepen (Harald Beck), volgens de noot in de editie van Margot Norris: het zaakje verpesten, de kansen verpesten, dus een hak zetten, een streek leveren, wou je me soms te slim af zijn, wou je me soms de pas afsnijden, tackelen. Ontleend aan de edele bowl-sport: 'the term comes from using a spin to roll a ball between an opponent's ball and the target ball in a lawn bowling game called 'bowls' in England and Ireland.' Bij ons bekend van het jeu de boules (*petanque*) op de camping als je met je bal voor een andere bal komt te liggen en hem zo de pas afsnijdt naar dat kleine groene balletje (de *but*). Nog gemener: wegkaatsen.

grauwe erwtenpap, grocer's peas. Een kookblog meldt: 'An annotation in *Dubliners* says that grocer's peas are large, pale processed peas, closer to pease pudding than to fresh peas. Pease pudding (or pottage) is, as it turns out, a thicker pea mash, and the ancestor of boiled peas. Regardless, I read "hot grocer's peas" and thought...mashed up green peas...yum.' (cobblersdumonde.blogspot.nl/2009_05_01_archive.html)

Het pension

Mevrouw Mooney: een van de talrijke personages uit *Dubliners* die terugkomt voor een cameo in *Ulysses*. In het hoofdstuk *Cyclops* wordt de afloop van dit verhaal nog eens kort en snedig, maar niet noodzakelijkerwijs complimenteus samengevat door de anonieme verteller. In eerste instantie heeft hij het hier over Bob Doran, de onfortuinlijke huurder in het pension van de resolute slagersdochter: 'Deed er beter aan naar huis te gaan naar die kleine slaapwandelende teef waar ie mee getrouwd is, Mooney, de dochter van de reetrakker, moeder dreef een kast in de Hardwickestraat, die banjerde altijd rond op de overloop hoorde ik van Bantam Lyons die er heeft

gebivakkeerd om twee uur in de ochtend in d'r blote niksie, met haar hele hebben en houwen in de aanbidding, voor alle gegadigden, vrij veld en ruim baan voor het hele soepie.' (*Ulixes*, blz. 356-357) Misschien een spoiler, maar de enige die niet doorheeft hoe het verhaal afloopt is Bob Doran.

deurwaardersknecht, a sheriff's man. In het *Cyclops*-hoofdstuk van *Ulysses* gaan de inmiddels aan lager wal geraakte Bob Doran en mevrouw Mooney over de tong (zie vorige aantekening). De 'reetrakker' is in het origineel 'bumbailiff', waarbij Gifford aantekent 'to "bum" is to cart turf to market, so a "bumbailiff" is a bog-bailiff (contemptuous for a backwoods officer of the law). Dus geen sheriff, want dat is een deurwaarder. Waarvan akte.

Een kleine wolk

titel, *A Little Cloud*. Mogelijke verwijzing naar 1 Koningen 18:44 waarin Elia (de Heer) het laat regenen door eerst een kleine wolk, als eens mans hand, te laten opgaan van zee. In de oude bijbels (zie www.bijbelsdigitaal.nl): als volgt vertaald: Liesveltbijbel (1542): een cleyn wolc; Delftse bijbel (1477): een cleyn wolcxkijn (is een mooie titel op zich, maar misschien wat oververtaald); Statenvertaling (1637): eene kleyne wolcke; Leuvense bijbel (1548): een cleyn wolcken; Vorstermanbijbel (1538): een cleyn wolcke; Deux Aesbijbel (1562): een kleyn wolcke. En in de Statenbijbel NBG: eene kleine wolk.

de ouwe tijd en ouwe vriendschap, old times and old acquaintance. Meeklinkend met het klinken is het lied *Old Lang Syne* van Robert Burns uit 1788, vertaald als *Dag van toen* (*De Canon van de Europese Poëzie*, Meulenhoff 2008), dat begint met:
Gaat oude vriendschap nooit voorbij
Maar blijft het eeuwig groen
Want oude vrienden blijven jong
Als de dag van toen

een goeie stiel, a good sit. *The Boarding House*, *Het pension* heeft ook al het woord 'sit' (voor situation, position, betrekking), waar de tekstredacteur, Gabler, het heeft hersteld van een later 'job' – maar zou die verandering van *sit* naar *job* niet met opzet door Joyce zijn gedaan omdat hij 'sit' niet twee keer vlak achter elkaar wilde gebruiken? Daarom hier: geen 'emplooi' maar 'stiel' (betrekking, plek, post, aanstelling, job, baantje).

a.p.: een afkorting, maar waarvan? Geopperde mogelijkheden: *additional premium* (en dan zou het een verwijzing zijn naar Gallahers plannen voor de rest van de avond, namelijk nog meer drinken); slang voor *an appointment* of a-p(ointment), zoals U.P. in *Ulysses* 'up' is of kan zijn; een afkorting van *ante prandium* (hij heeft nog een afspraak voor de maaltijd) of van *author's proof* (hij moet nog drukproeven

corrigeren). Maar zou a.p. niet gewoon *a priori* kunnen betekenen, in de zin van ‘ik heb nog een eerder gemaakte afspraak’?

geschitter, lights: hier eventueel nog op te vatten als leading lights, (prominenten, bekende Dublinezen): Corless, zoals de bar van het Burlington Hotel genoemd werd, was een populaire, maar dure gelegenheid voor de Dublinse *beau monde*.

theemaaltijd, tea: in feite het avondeten waarbij gewoonlijk thee werd gedronken.

Die donkere oriëntaalse ogen, dacht hij, zo vol hartstocht als die zijn, zo vol voluptueus verlangen! ... Waarom was hij met de ogen op de foto getrouwd?: ontluikende *monologue intérieur*, de techniek die Joyce in *Ulysses* radicaal zou perfectioneren. Hier hoeft hij eigenlijk alleen nog de woorden ‘dacht hij’ weg te halen. Het kan nóg kariger, nariger en rudimentairder.

gevaarlijk te leven: live bravely. De gebruikelijke Engelse vertaling van Nietzsche’s adagium, gefährlich leben. Marsmans grootsch en meeslepend zou ook kunnen als vertaling, maar dat hoeft dat niet meteen dapper te zijn. En het wordt er meteen ook wel heel erg knus Hollandsch van. (Hooft ge dat, vader, moeder, wereld, knekelhuis!)

Duplicaten

gewone porter: ‘In Ireland, especially Dublin, the porter was known as “plain porter” or just “plain”. This is the drink referred to in Flann O’Brien’s poem “The Workman’s Friend”: “A pint of plain is your only man.” By contrast, extra-strong porter was called *Stout Porter*.’ (en.wikipedia.org/wiki/Porter_(beer))

trolleys: trolley’stangen, trolleys, zie *Ulysses*, *Aeolus*, blz. 140: ‘Trams verdraagen voor de pilaar van Nelson, rangeerden, beugelden de trolley’stang, vertrokken richting Blackrock, Kingstown en Dalkey, Clonskea, Rathgar en Terenure, Palmerston Park en Upper Rathmines, Sandymount Green, Rathmines, Ringsend en Sandymount Tower, Harold’s Cross.’ Maar hier zouden het ook de ratelende tramstellen zelf kunnen zijn.

Die is naar de kerk. Flann O’Brien (als Myles na Gopaleen) is in dit verhaal vooral zeer te spreken over de opbouw van allerlei kleine tragedies, van ontslagen worden, z’n horloge verpenden en het geld opdrinken, geen oogcontact maken met een Engelse dame van besproken gedrag, die uiteindelijk culminerend in de grootste tragedie, als hij naar huis gaat en beseft dat hij *niet eens dronken is*. Het enige smetje dat het verhaal aankleeft volgens Flann O’Brien is de omstandigheid dat de hoofdpersoon, die na elven (sluizingstijd van de kroegen) thuiskomt, zijn vrouw niet thuis aantreft omdat ze naar de kerk zou zijn. ‘Een dergelijke situatie is natuurlijk onmogelijk.’ (Flann O’Brien, *The Hair of the Dogma*, blz. 122-3)

Klei

titel, *Clay*. Het is 'een zachte natte substantie' dus eigenlijk vallen klei en leem dan af. Aarde hebben Harald Beck (*Erde*) en Yra Fernandez (*Cendres*). (In het Frans heet Maria overigens Ursule.) Grond? Modder? Anderzijds staat er geen *Soil, Earth, of Ground*. Clay kan ook het stoffelijk omhulsel beduiden, dus dan toch leem in verband met lemen voeten en de golems van leem? Modder proberen? Aarde?

Het vuur was fijn en helder, the fire was nice and bright. Mogelijke, en vanuit Maria vermoedelijk onbewuste en in deze context dus in al zijn ogenschijnlijke eenvoud ironische verwijzing naar Beltane, een vreugdevuur ter ere van de vruchtbaarheid: 'Beltane is a Fire Festival. The word 'Beltane' originates from the Celtic God 'Bel', meaning 'the bright one' and the Gaelic word 'teine' meaning fire. Together they make 'Bright Fire', or 'Goodly Fire' and traditionally bonfires were lit to honour the Sun and encourage the support of Bel and the Sun's light to nurture the emerging future harvest and protect the community.'

(www.goddessandgreenman.co.uk/beltane) Vergelijk ook de ritualistische opening van het aan de vruchtbaarheid gewijde hoofdstuk van *Ulysses, de Ossen van de Zon*: Sen dus bright one, light one, Horhorn, quickening and wombfruit. (Zend ons klare, lichte, Horhoorn, kiemvorming en schootvrucht, *Ulixes*, blz. 452.) Het woord nice is een van de hypnotische woorden uit *A Portrait of the Artist as a Young Man*.

Rooie Mooney, Ginger Mooney: Ginger als voornaam komt pas in 1930 voor het eerst voor, getuige www.thinkbabynames.com/meaning/o/Ginger, dus het is aannemelijk dat we hier met een bijnaam te maken hebben, als 'Snuitje' Nosey Flynn en 'Vechthaantje' Bantam Lyons in het Dublin van Joyce.

die stomme, the dummy, waarbij de Norton-editie aantekent: possibly a mute or mentally impaired person, voor simpele karweitjes die weinig overleg behoefde, zoals strijken. In *Finnegans Wake*, in de Jarl van Hoothor-sage in het eerste hoofdstuk, komt een tweeling voor, 'kickaheeling their dummy on the oil cloth flure', vertaald als: 'die hun tutter aan het rondschoppen waren over de zeildoeken fluur' (*Finnegans Wake*, blz. 21.12-13) omdat 'dummy' ook betekent min, speen, memme, dommie en tutteke, wat een tutter is en Vlaams voor fopspeen en zusje. Ook kan het een poppetje of popke zijn (maar poepke is vrouwtje in het Vlaams). Tindall zegt dat de dummy het zusje van de tweeling is: 'Isobel, a "dumbelle", is like the dummy in *Clay*.' Benstock leest het als doll, servant, mute, sister én tummy, dus die zit *altijd* goed. Begnal houdt het op de Stella en Vanessa van Swift en de Lydia van Sterne. Rose and O'Hanlon identificeren de dummy met Issy, en dan is tutter voor zuster heel niet gek. Wat niet wegneemt dat het hier in *Klei* een stomme wordt.

had hij gewild dat ze zou weggaan om bij hen te komen wonen, wanted her to go and live with them. Of is het eenvoudig: 'had hij gewild dat ze bij hen zou komen wonen' zonder dat ontslag nemen? Want de twee broers hadden haar juist die positie in de wasserij bezorgd, dus waarom zouden ze haar weg willen hebben? Misschien omdat

ze te oud werd? Harald Beck heeft (en die draagt zijn vertaling op aan Joyce-kenner en Joyce-weter Vincent Deane, die alles weet) daß sie kündigte etc.

goede gaven, good things. Vergelijk Mattheüs 7:11: Indien dan gij, die boos zijt, weet uw kinderen goede gaven te geven, hoeveel te meer zal uw Vader, Die in de hemelen is, goede gaven geven dengenen die ze van Hem bidden! In het Engels: If ye then, being evil, know how to give good gifts unto your children, how much more shall your Father which is in heaven give good things to them that ask him?

om dies wil, on the head of it: ‘A number of idiomatic expressions cluster round the word *head*, all of which are transplanted from Irish in the use of the Irish word *ceann* [cann] *head*. *Head* is used to denote the cause, occasion, or motive of anything. “Did he really walk that distance in a day?” Reply in Irish, *Níl contabhairt air bith ann a cheann*: “there is no doubt at all *on the head of it*,” i.e. about it, in regard to it. “He is a bad head to me,” i.e. he treats me badly. Merely the Irish is *olc an ceann dom é. Bhi fearg air da chionn*, he was vexed on the head of it. A dismissed clerk says:—“I made a mistake in one of the books, and I was sent away *on the head of that mistake*.” (P.W. Joyce, *English as we speak it in Ireland*, Londen/Dublin, 1910, blz. 32) Vandaar het gebruik van de oude idiomatische uitdrukking ‘om dies wil’.

Een pijnlijk geval

galbonen, bile beans. Mercknaam van een laxerend middel. Joyce schrijft het zonder hoofdletters, waardoor het minder een eigennaam wordt en meer een staande, levende uitdrukking voor iets wat iedereen kent. Vertaalprobleem! In Nederland en dus in het Nederlands bestonden galbonen niet, tot dusver. *Bile Beans* was overigens ook de titel die Joyce had verzonnen voor het dagboek van zijn broer, Stanislaus.

saturnijns: ‘In de ‘Ballade’ rekent Slauerhoff, zoals eerder opgemerkt, naast de notoire *poètes maudits* Rimbaud en Verlaine ook Villon en du Plessys tot de gedoemde en miskende dichters, wat strikt genomen niet juist is. Ze komen niet voor in Verlaines essay *Les poètes maudits*, evenmin als Baudelaire trouwens. Kennelijk heeft Slauerhoff de gelijkheid in situatie als criterium genomen. Tussen de vier dichters wordt verwantschap gesuggereerd voorzover zij in hun dichtkunst de wereld de rug toekeren en, gezien hun levensloop zou het alleszins begrijpelijk zijn als Slauerhoff ook du Plessys en Rimbaud tot het saturnijnse type rekende.’ (R.L.K. Fokkema in *De Nieuwe Taalgids*, 1990) En vergelijk ook: ‘Volgens de anonieme auteur van Historische natuur- en geneeskundige verhandeling over de ziekten der kunstenaars, Ambagts-lieden [...] mitsgaders der geletterden [...] uit 1724, zijn het vooral geleerden die vatbaar zijn voor melancholie. Door het vele studeren worden zij spoedig ‘stuurs, Saturnijns, en droefgeestig [...]’. (Peter Buijs, *De Gids*, 1992, blz. 320). Een gewaarschuwd mens telt voor twee!

Dublinse rijkeluisjeugd, Dublin's gilded youth. 'Hij was er nooit op zijn plaats. Niet in Amsterdam-West, op school tussen de treiterige arbeiderskinderen, niet bij de rijkeluisjeugd van het Barlaeus-gymnasium, niet tussen de kleingeestige wetenschappers met minachting voor de literatuur, en niet onder literaire warhoofden die blind waren voor 'de feiten'.' (Aleid Truijens over W.F. Hermans in *de Volkskrant*, 25 IV 2003)

verwoeste biechtstoel, ruined confessional. Mogelijke verwijzing naar de verchristelijkte megaliet Inishcaltra. 'From a megalithic point of view the most interesting structure is the ruined 'Confessional', a small chapel or oratory built around what seems to have been either the unroofed chamber of a passage- or portal-tomb, or a five-stone circle located rather far North of the Cork/Kerry distribution area.' (www.irishmegaliths.org.uk)

pekelvlees, corned beef. Wikipedia weet: 'In Nederland en België wordt onder cornedbeef de ingeblikte variant verstaan. De oorspronkelijke cornedbeef (ofwel 'gezouten vlees') lijkt op het in Nederland en België bekende pekelvlees en is niet gemalen.'

Klimopdag in de bestuurskamer

titel, *Ivy Day in the Committee Room*. Klimop blijft een ongelukkig klinkende vertaling voor 'ivy'. Wat te doen? Iets met de synoniemen boomveil of eilooft? Helaas roepen die alleen maar meer vragen op. En wat is die Committee Room eigenlijk? Gewoon een lokaal in een openbaar gebouw dat de verkiezingscolporteurs mogen gebruiken, meer is het niet, en in dat lokaal vergaderde ander het Bestuur ergens van. Andere en eerdere titels: *De reünie van 6 oktober* (Rein Bloem), *De samenkomst in het Verkiezingslokaal op 6 oktober* (Rein Bloem), *Klimopdag in het verkiezingslokaal* (Rein Bloem met behulp van ondergetekenden), *Efeutag im Sitzungszimmer* (Harald Beck), *On se réunira le 6 Octobre* (Yra Fernandez, met een noot: Le titre littéralement traduit serait: 'Jour du lierre dans la Chambre du Comité.').

Dat heeft ie niet gezegd, He didn't say. Ieren antwoorden zelden ja of nee, maar herhalen liever de vraag.

sjonnie, shoneens. Gabler: 'a derisive term for upstarts who curry favour with people above their station'. Gifford en P.W. Joyce: 'a gentleman in a small way; contemptuously'. En de online notes bij *Dubliners*: 'Irishmen who imitate English mannerisms.' De etymologie helpt ons hier wel degelijk verder: 'C19, from Irish Gaelic *Seoinín*, diminutive of *Seon*, John (taken as typical English name).' Sjonnie dus.

onze man, our man. Waarschijnlijk een typfout die Gabler over het hoofd heeft gezien. Immers: ‘One man is a plain honest man’ staat er, wat alleen maar gelezen kan worden in deze context als: Er is er maar één in deze verkiezingen die een gewone eerlijke kandidaat is en dat is Colgan, ‘our man’. Harald Beck vermoedt hier inmiddels ook een typfout.

er is een zeker edelmannetje met een scheel oog, there’s a certain little nobleman with a cockeye. Harald Beck heeft Glotzaugen, puitogen. Maar wie de patriot is op wie gedoeld wordt? Daarover zwijgen de commentaren.

het hartenbloed van een patriot, the heart’s blood of a patriot. Klinkt als een citaat, dat dan afkomstig kan zijn uit 1) *Life and Works of Father Vaughan*, 1909, blz. 125: ‘Then realize that every stone of the glorious temple of liberty is cemented to its fellow with the heart’s blood of a patriot. Our forefathers reared up the glorious temple of liberty with pain and sacrifice and bloodshed, and they have left it to you ...’ of 2) *The Poetical Works of Thomas Moore*, – schrijver van de *Melodies of Melodieën*, met verwijzingen in *Dublinezen in Een Ontmoeting* (blz. 27), *Na de Race (Silent, O Moyle*, blz. 61) *Klei (I Dreamt I Dwelt in Marble Halls*, blz. 121), *Een moeder* (blz. 170) en *De doden* (blz. 209) – 1879, blz. xxvi: ‘...with which to gain the forfeited privilege of admission within the gates of Heaven – the last drop of the heart’s blood of a patriot and the expiring sigh of a life sacrificed to love and duty, being alike immeasurably surpassed by the first tear of...’ Voor beide mogelijkheden is wat te zeggen.

arme toneelspeler, poor actor. Arm in de zin van arm en van pover, maar armoedig moet hier de voorrang krijgen. Yra Fernandez: un acteur dans la dèche, in de dalles dus.

met al m’n verstierselen, in all my vermin. Vermin, ongedierte, als verstoethaspelbastering van ermine, hermelijn. Andere vertaalopties: in me ambtelijke togus, in m’n ambstketenen geslagen.

Deze jongen, This lad. Dat een tekstrevisie van *Dubliners* hoognodig was, blijkt uit een stukje van Myles na Gopaleen naar aanleiding van een Penguin-uitgave uit de jaren vijftig (in Flann O’Brien, *The Hair of the Dogma*, blz. 136): Ik laat me door niemand iets wijsmaken natuurlijk. Dat laat ik graag aan iemand over. Met benauwenis heb ik gemerkt dat Joyce z’n *Dubliners* door de mensen van Penguin is uitgegeven, prijs een halve kroon. Hoe moet ik weten of ze niet stiekem een goedkope editie aan het uitbroeden zijn van *Ulysses*, of van *Finnegans Wake*? Voor de titel van laatstgenoemd werk ben ik vaak dankbaar geweest, want om een hoonlach verlegen kon ik hier met naam en toenaam de geleerde lui citeren die het hebben beoordeeld en besproken en het desalniettemin *Finnegan’s Wake* noemden. Dat is de titel zoals het binnenin en buitenop de Penguin-editie van *Dubliners* staat.

Noem het onachtzaamheid of onwetendheid. Maar hoe noemen we het volgende, op blz. 128?

Mr. Lyons sat on the edge of the table, pushed his hat towards the nape of his neck and began to swing his legs.

'Which is my bottle?' he asked.

'This, lad,' said Mr Henchy.

Die komma achter 'this' – hebben we daar een woord voor? Ja: BLASFEMIE.

z'n ouwe rotte stinkmoer, his old mother. In het manuscript was het 'his bloody owl' mother. Het *bloody* schrapte Joyce op verzoek van de uitgever, wij brengen het op verzoek van de uitgever weer terug. Om de een of andere reden heeft Gabler deze schrappage niet hersteld.

dat zootje valse katten, that bag of cats. 'You're as cross all this day as a bag of cats.' (P.W. Joyce) A bag of cats: (Irish) a bad-tempered person, 'she's a real bag of cats this morning.'

terwijl hij zijn vloeitjes en zak met tabak tevoorschijn haalde om zijn ontroering beter te verbergen. Hetzelfde doet Lucky Luke drie plaatjes lang op bladzijde 9 van *Tenderfoot*, als hij de brief van zijn overleden vriend Waldo Badminton leest. De executeur-testamentair Lloyd Jefferson merkt het en zegt: 'Je bent ontroerd, Lucky Luke.' Gosciny kende zijn klassieken.

Een moeder

de oudste dochter, Kathleen: een van de talrijke personages uit *Dubliners* die terugkomt voor een cameo in *Ulysses*. In het slothoofdstuk *Penelope* worden haar zang kwaliteiten gewogen en duidelijk te licht bevonden door Molly: 'van die spichtige grietjes hebben ze daar nu zingen Kathleen Kearney en meer van dat slag' (*Ulixes*, blz. 858). En: 'Kathleen Kearney en dat stelletje van dr met hun piepstemmetjes Mejuffrouw Zus Mejuffrouw Zo Mejuffrouw Zusenzo stelletje mussenscheten die maar rond lopen te sijbelen met hun mond vol politiek waar ze net zoveel verstand van hebben als mn achterste hebben er de hele wereld voor over om zichzelf ook maar een beetje interessant te maken' (*Ulixes*, blz. 876).

Gratie

we gaan allemaal het kannetje maar 's wassen, we're all going to wash the pot. Vergelijk Marcus 7:8: Want, nalatende het gebod Gods, houdt gij de inzetten der mensen, als namelijk wassingen der kannen en drinkbekers; en andere dergelijke dingen doet gij vele.

Want de kinderen dezer wereld zijn voorzichtiger dan de kinderen des lichts in hun geslacht. Maakt uzelf vrienden uit de onrechtvaardige Mammon, opdat, wanneer u

sterven zal, zij u mogen ontvangen in de eeuwige tabernakelen. Pater Purdon zegt inderdaad ‘so that when you die’, terwijl de Bijbel, Lucas 16:1-9 het slechts heeft over ontbreken, in de Vostermanbijbel bijvoorbeeld: ‘op dat wanneer ghy ghebrekich zijt’. Ook alle Engelse bijbels (www.biblegateway.com/verse/en/Luke%2016:9) hebben het niet over sterven maar over ontbreken, ‘when you fail’, ‘when it fails you’ – sterven is dus een verfraaiing van pater Purdon, misschien om de urgentie van een akkoordje met de Mammon er nog wat dikker op te leggen. Het past natuurlijk precies in de catalogus van misinformatie en desinformatie die dit verhaal is.

De doden

de drie lettergrepen, the three syllables. Lily spreekt de naam Conroy als Conneroy uit, ‘the extra syllable betraying her speech as lower-class’, anoteert de Norton-editie.

Lottie: heette in eerdere edities nog Eva. Door deze verandering van Gabler, gebaseerd op het manuscript, vervalt de parallel die in *Dubliners, An Illustrated Edition* wordt getrokken tussen de kinderen Conroy (Tom en Eva) en twee andere ‘immature characters’ in het boek, Kleine Thomas Chandler en Eveline. (blz. 162)

standing joke, staande grap, standing joke. Spreekwoordelijk, een vaste grap kan ook. Maar zie de onverbeterlijke google-vertaling (op nl.english-dictionary.ca/definitions/?word=standing_joke) met een citaat uit *De doden*: ‘De twee tantes lachte hartelijk, ook voor Gabriel’s bekommernis was een staande grap met hen.’ Zo kunnen wij ook nieuwe uitdrukkingen ingang doen vinden!

een vette bruine gans, a fat brown goose. Voor het kerstmaal in 1906 moest Joyce met zijn gezin (Nora en Giorgio) in Rome van pure armoede genoeg nemen met een bordje pasta met tevredenheid. In ruil daarvoor beschreef hij in die kale donkere dagen de somptueuze kerstmaaltijd bij de dames Morkan, beginnende met een vette bruine gans.

gemarineerd ribstuk, spiced beef, oftewel *mairteoil spiosrach*: 3 pond ribstuk. Voor de marinade: 1 blikje cider, 1 laurierblaadje, 1 theelepel kaneel, 1 theelepel all spice, 1 theelepel kruidnagelpoeder, 1 theelepel peper, 1½ theelepel zout. Voor de saus: 1 bekertje crème fraîche, zelfde hoeveelheid yoghurt en ook mayonaise, mierikswortel naar smaak.

vulling, stuffing: zo heet het in de volksmond, maar als je het culinair wilt zeggen is het een farce.

de eerste steek van de trap, the first flight. Een steek of traparm heet een reeks treden van de trap, zie nl.wikipedia.org/wiki/Bordes_%28trap%29: ‘Een bordes of tussenbordes [landing] is een platform dat twee steken of traparmen [flights] van een

trap onderbreekt en waar de trap vaak van richting verandert. Wanneer een trap onderbroken wordt door één of meerdere bordessen, wordt de trap een bordestrap genoemd.’ En als de trap de verdieping bereikt, komt die uit op de overloop, die ook ‘landing’ heet in het Engels.

Ik wil vallen als 'n soldaat, Let Me Like a Soldier Fall, uit de opera *Maritana*, 1845, muziek van William Wallace, libretto van Edward Fitzball. In de bekende karikatuur van Joyce als vraagteken van César Abin uit 1932 (op aanwijzingen van Joyce) komt de tekst en de bladmuziek van het nummer uit zijn linker jaszak opgedoken.

het kraantje voor het elektrisch licht, the tap of the electric light. Inderdaad een kraantje: ‘Het Café Krasnapolsky in Amsterdam installeerde in 1883 gloeilampen. Nu kon “door middel van een kraantje, net als bij gas [...], elk licht afzonderlijk worden opgestoken of gedoofd”.’ (dbnl)

Want zij zijn jolly good fellows, For they are jolly gay fellows. Inmiddels ook in Nederlands ingeburgerd feestlied. Een iets Nederlandsere vertaling kan zijn: ‘Want zij zijn vrolijke vrienden, want zij zijn vrolijke vrienden, want zij zijn vrolijke vrienden, zegt iedereen in koor.’ – gevolgd door: ‘Of hij liegt ons wat voor, of hij liegt ons wat voor.’

Het meisje van Aghrim, The Lass of Aghrim. Toen Eileen Joyce haar broers was gevolgd naar Triëst zal er heel wat zijn bijgepraat over Dublin en de Dublinezen op momenten dat Jim (James) niet met *The Dead* bezig was. Wat was er bijvoorbeeld geworden van mevrouw Callanan en haar zus, bij wie Eileen in 1904 nog een paar maanden als dienstmeisje had gewerkt? Die waren inmiddels verhuisd, wist Eileen, van Usher’s Island naar Aghrim Street. Aha, Aghrim Street zei je? Van dat lied, *The Lass of Aghrim*? Precies...